

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK

i.s.m. Museum Het Valkhof

**Smetius en
Nijmegen als stad der Bataven**

Gids bij de tentoonstelling

Radboud Universiteit Nijmegen

Smetius en Nijmegen als stad der Bataven

De zeventiende-eeuwse vader en zoon Smetius
en de bestudering van de vroege historie
van Nijmegen

Gids bij de tentoonstelling

Universiteitsbibliotheek Nijmegen
2011

Johannes Smetius sr. (1590-1651),
pasteltekening door Rutger van Langevelt, 1669 (MHV)

Johannes Smetius jr. (1636-1704),
pasteltekening van Rutger van Langevelt, 1669 (MHV)

INLEIDING

Keizer Karelplein, Trajanusplein, Canisiussingel. In dit rijtje past de Smetiusstraat. Ook Smetius heeft Nijmegen op de kaart gezet.

Johannes Smetius (1590-1651) en zijn zoon Johannes (1636-1704) waren beiden predikant in Nijmegen. Daarnaast verzamelden ze hartstochtelijk de Romeinse oudheden die in en rondom de stad opgegraven werden. Hun collectie en kabinet van oudheden waren ook buiten Nijmegen befaamd, tot in Italië toe.

Smetius sr. gebruikte deze vondsten en gegevens uit de klassieke literatuur om de geschiedenis van Nijmegen te schrijven. Hij was ervan overtuigd dat Nijmegen de door Tacitus genoemde Stad der Bataven, oppidum Batavorum, was. In zijn boek *Oppidum Batavorum, seu Noviomagum* geeft hij een uitgebreide verantwoording voor zijn claim. Hij trekt de geschiedenis door naar zijn eigen tijd waarbij de aloude Bataafse deugden en karaktertrekken terugkomen in de hele Nijmeegse geschiedenis.

Smetius jr. heeft na de dood van zijn vader een alfabetische catalogus van zijn Romeinse voorwerpen samengesteld. De *Antiquitates Neomagenses* bevat korte beschrijvingen van de vondsten maar ook langere verhandelingen van Smetius sr.

De bodem van Nijmegen is zo rijk aan Romeins materiaal dat er ook na vader en zoon Smetii veel vondsten gedaan zijn. En ook van die voorwerpen zijn catalogi en geschiedkundige werken verschenen.

Deze tenstoonstelling licht per vitrine een aantal aspecten van de relatie Nijmegen-Smetius-Bataven-Rome uit.

- De catalogus van de verzameling Smetius en catalogi van het Gemeentemuseum, Museum Kam en Museum Het Valkhof.
- Geschiedwerken over Nijmegen.
- Contacten van Smetius met andere zeventiende-eeuwse geleerden.
- Moderne opgravingen.
- Olielampjes en Sicamberkopjes.
- De Ouden als bron: uitgaven van klassieke schrijvers.
- In Nijmegen gedrukte boeken.
- Romeins vaatwerk.
- Inscripties.

Daarnaast is de documentaire *Nijmegen, Stad der Bataven?* te zien, die in 2005 door Compagnie Tiengeboden is gemaakt ter ere van het negentienhonderdjarig bestaan van de stad.

Leo Nellissen

UBN = Universiteitsbibliotheek Nijmegen

MHV = Museum Het Valkhof, Nijmegen

GN = Gemeente Nijmegen

VITRINE 0 (onderaan de trap)

Captatio benevolentiae

Citaat:

Hoe groot toch het genoeg van de Romeinse oudheid is, kunnen de mensen die met de Muzen - lees: de beschaving en de wetenschap - omgang hebben, heel goed weten. / *Romanae tamen Antiquitatis quantus sit fructus, non nescire possunt illi, qui cum Musis, id est, humanitate et doctrina aliquod habent commercium.*

Antiquitates Neomagenses, pagina 3

Portretten van Johannes Smetius Pater en Filius

Gladwandige witte kruik (MHV)

Ronde zeven met fragmenten (GN en MHV)

VITRINE 1

Smetius filius: *Antiquitates Neomagenses*

Citaat:

Dit boek bevat overblijfselen die van grote betekenis zijn voor de uitzonderlijke roem van de stad Nijmegen en de onsterfelijke glorie van de eerste en voornaamste stad van de Bataven. / *Quaeque continet monumenta non leve momentum adferunt ad singularem Urbis Neomagensis celebritatem seu immortalam gloriam primi Principisque Batavorum Oppidi.*

Antiquitates Neomagenses, Epistola Dedicatoria fine

Vader en zoon Johannes Smetius hebben hun collectie Romeinse vondsten altijd opengesteld voor bezoekers. In 1633 bezoekt prins Frederik Hendrik van Oranje het oudheidkundig kabinet en vanaf die dag houden de Smetii een gastenboek bij.

Ook tijdens de onderhandelingen voor de Vrede van Nijmegen in 1678 bezoeken vele diplomaten de collectie en in dat jaar verschijnt een dikke catalogus met uitgebreide uitleg op de markt. De vertaling *Nijmeegse Oudheden* heeft de originele titelplaat als omslag.

Na de dood van Smetius jr. gaat een groot deel van de verzameling verloren voor Nijmegen: ze wordt verkocht naar Duitsland.

Nijmeegse oudheden = Antiquitates Neomagenses / Johannes Smetius ; vert. [uit het Latijn] door Leo Nellissen, [Tilburg] : Stilus, 2004

Aanvraagnummer: 1275 c 68

Festoen : opgedragen aan A.N. Zadoks-Josephus Jitta bij haar zeventigste verjaardag / [red. J.S. Boersma ... et al.], Groningen : Tjeenk Willink, [1976] (Scripta archaeologica Groningana ; 6)

Aanvraagnummer: Tz b 2520 nr.6

Vertaling:

Aan de doorluchtige en almachtige vorst Johann Wilhelm, graaf van de Rijnpalts, opperschatmeester van het Heilige Roomse Rijk, keurvorst van Beieren, hertog van Gulik, Kleef en Berg, graaf van Veldenz en Sponheim, markies van Ravensburg en Moers en heer van Ravenstein.

Ik verklaar dat ik verkocht heb de complete verzameling van mijn oudheden die ik tot nu toe als opvolger van mijn vader in de loop van tachtig jaar vol ijver verzameld en uitgebreid heb. Ik zal de gehele kostbare verzameling van oudheden van de oude Romeinen en Grieken overdragen voor 20.000 Hollandse florijnen zodra die mij uitbetaald worden. De vermaarde Holthenus houdt toezicht op deze zaak.

Nijmegen, 16 september 1703

Chronijk van de stad der Batavieren, : waar in, nevens de beschrijving van Nijmegen, de eerste oorsprong van deeze landen, de grijze oudheid dezer stad, de voortreffelijkheid van haare vrijheden en voorrechten, en de gedenkwaardigste gebeurtenissen, van de vroegste tijden af, kortelijk aangetoond worden / door Johannes Smetius. Uit de eigenhandige aantekeningen verbeterd en vermeerderd, voorts vervolgd tot den jare 1784, Te Nijmegen : bij A. van Goor ..., [1784]

Bevat ook: *Tot opheldering der merkwaardige oude gedenkstukken van de Romeinen en Batavieren, om en aan de stad Nijmegen uit den grond gedolven, zijn bij den drukker dezès uitgegeven*

Aanvraagnummer: OD c 575 nr.1

In later eeuwen worden er nieuwe verzamelingen aangelegd in Nijmegen en ook daar worden catalogi en gidsen voor gemaakt. De collectie van de gemeente is terecht gekomen in Museum Kam en beide verzamelingen maken tegenwoordig deel uit van Museum Het Valkhof. De publicaties passen zich aan aan de tijd. De *Beschrijving van de gemeente-verzameling te Nijmegen* somt droog alle voorwerpen op. De gidsen van Museum Kam hebben aandacht voor de opstelling en voor de stichter, G.M. Kam. De nieuwe catalogus van Museum Het Valkhof heeft prachtige foto's.

[2^e] Catalogus van het Museum van Oudheden te Nijmegen / door Th.H.A.J. Abeleven en A.M. van Voorthuijsen, uitmakende de commissie ter verzekering eener goede bewaring van gedenkteekenen van geschiedenis en kunst. Nijmegen : Macdonald, 1873

Aanvraagnummer: 156 c 92

Gids van het Rijksmuseum G.M. Kam te Nijmegen / door M.A. Evelein, 's-Gravenhage : Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, 1930

Aanvraagnummer: 291 c 101

Beknopte gids van het Rijksmuseum G. M. Kam te Nijmegen / door H.J.H. van Buchem, ['s-Gravenhage] : Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, 1951

Aanvraagnummer: Br 1195

Aanvraagnummer: K.In 3114

Plaatsingscode: 900 MUS Nijmegen BROCHURE

(niet getoond) *Rijksmuseum G. M. Kam : museum van Romeins Nijmegen / [samengest. door A.V.M. Hubrecht ; met medew. van M.H.P. den Boesterd...[et al.]], [S.l.] : Ministerie van Cultuur en Maatschappelijk Werk, 1967*

Aanvraagnummer: Br 319

Van Trajanus tot Tajiri : collectie Museum Het Valkhof/ [samenst. en eindred. Maryan Schrover ; redactiecommissie Annelies Koster ... et al. ; auteurs Paul Begheyn ... et al.], Nijmegen : Museum Het Valkhof, 2009

Aanvraagnummer: K.In 20700

Plaatsingscode: 900 MUS Nijmegen

VITRINE 2

Smetius pater: Oppidum Batavorum

Citaat:

Het is mijn bedoeling om de oudste geschiedenis van de Bataven aan een onderzoek te onderwerpen op basis van de overblijfselen die de schoot van de aarde voor ons heeft ontsloten, als tweede bron naast de antieke geschiedschrijvers. / *Batavorum ... origines ... ex monumentis quae post veterum historias terrae nobis sinus reclusit, vestigaturus.*

Oppidum Batavorum, pagina 1

Smetius sr. heeft in zijn werk *Oppidum Batavorum seu Noviomagum* afdoende bewezen dat Nijmegen de hoofdstad van de Bataven was. Een belangrijk bewijs was het fragment van een bronzen plaat met de letters GI VRBIS. Deze letters werden door Smetius aangevuld tot NEOMAGI VRBIS, van de stad Nijmegen.

Nijmegen, stad der Bataven / Johannes Smetius ; [vert. uit het Latijn], Dl. I: Inleiding door Sandra Langereis. Dl. II: Vertaling door A.A.R. Bastiaensen, S. Langereis en L.G.J.M. Nellissen, Nijmegen : SUN, Nijmegen : Museum Het Valkhof, 1999.

Uitgave t.g.v. de opening van het nieuwe Museum Het Valkhof in september 1999.

Vertaling van: *Oppidum Batavorum, seu Noviomagum*. - Amstelodami : ex typographeio Johannis Blaeu, 1644

Aanvraagnummer: 1089 c 178

Aanvraagnummer: OL.In 16863

Plaatsingscode: Neo.Lat.Smetius.101

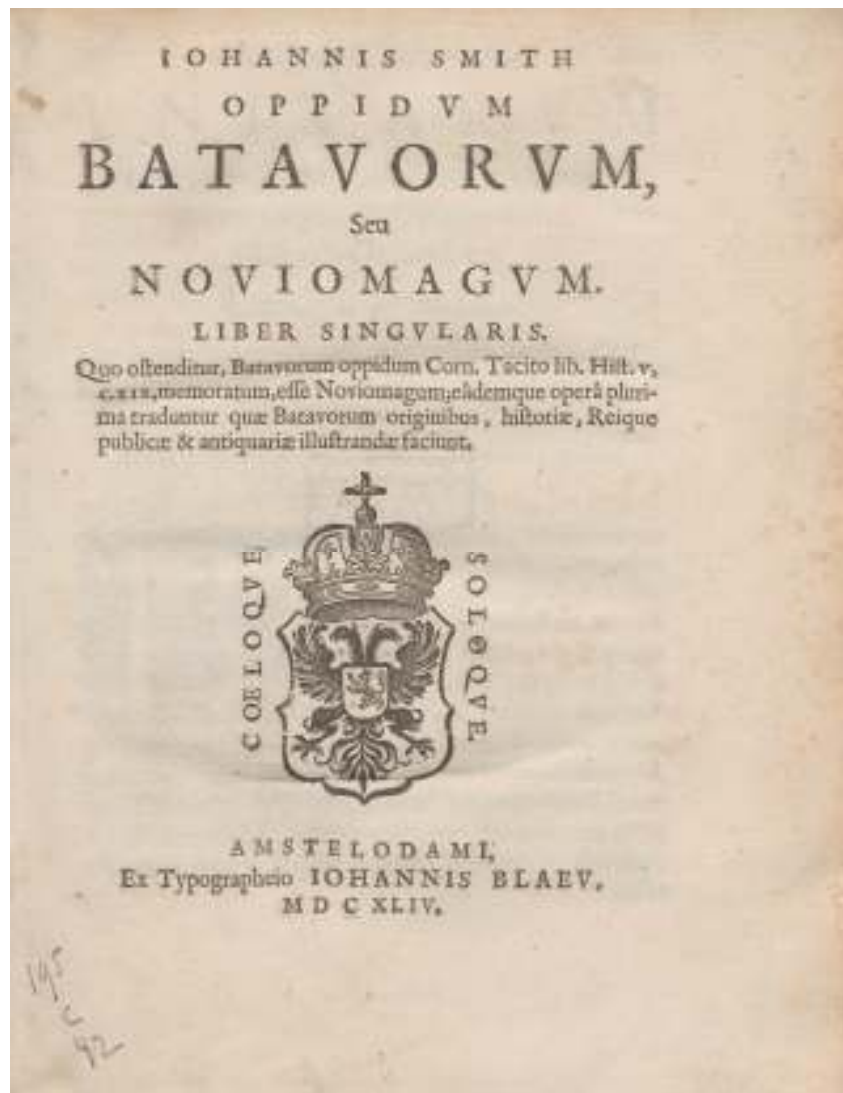
De handelsuitgave van dit werk is in 1645 uitgebracht. De editie van 1644 is bestemd geweest voor Nijmegen: het wapen van Nijmegen siert dan ook de titelpagina ([zie afbeelding](#)).

Johannis Smith oppidvm Batavorvm, seu Noviomagvm. : Liber singlaris .., Amstelodami : ex typographeio Iohannis Blaeu ... , 1644

Aanvraagnummer: OD 195 c 42

Johannis Smith oppidvm Batavorvm, seu Noviomagvm. : Liber singlaris .. Oppidum Batavorum, seu Noviomagum, Amstelodami : ex typographeio Iohannis Blaeu, 1645

Aanvraagnummer: OD 215 c 32

In later eeuwen zijn er veel boeken verschenen, waarin de schrijvers net als Smetius op de roemruchte Bataafse, en Romeinse, wortels van Nijmegen teruggrijpen.

Nymegen, de oude hoofdstad der Batavieren, : in dichtmaat beschreven, en met aantekeningen, de oudheden van de stad, en die van het quartier van Nymegen betreffende, opgeheldert / door H.K. Arkstée. Met printverbeeldingen. In 's-Gravenhage. : By Ottho en Pieter van Thol, 1738

Aanvraagnummer: OD 2 c 3

bij de 'Uitlegging der Tytel-prent':

De Bataaf Civilis komt in opstand tegen de Romeinse overheersing.

In het Heilig Woud zweren de Bataven de Romeinen te verdrijven.

Latona's zoon Apollo is de god van de dichtkunst en Clio de muze van de geschiedenis.

Op de voorgrond zit de riviergod de Waal en op de achtergrond is de Valkhof-toren te zien.

[Andere edities in UBN:]

Nymegen, de oude hoofdstad der Batavieren : in dichtmaat beschreven, en met aantekeningen, de oudheden van de stad, en die van het quartier van Nymegen betreffende, opgeheldert / H.K. Arkstée, T' Amsterdam : by Petrus Mortier, 1733
Aanvraagnummer: OD 249 c 109

Nijmegen, de oude hoofdstad der Batavieren, : in dichtmaat beschreven, en met aantekeningen, de oudheden van de stad en die van het quartier van Nijmegen betreffende, / opgehelderd door H.K. Arkstée : Met printverbeeldingen. Te Nijmegen : gedrukt bij Isaac van Campen ..., 1788
Aanvraagnummer: OD 241 c 77

Noviomagus Batavorum (Romeinsch Nijmegen) / Ferdinand Joseph de Waele, Nijmegen [etc.] : Dekker & van de Vegt [etc.], 1931 [Bouwsteen voor een geschiedenis van Nijmegen ; 1]

Aanvraagnummer: Tz c 1549 nr.1

Aanvraagnummer: OL.In c 2271

Plaatsingscode: OGA 1317/Nijmegen 1-1

Nijmegen : geschiedenis van de oudste stad van Nederland / redactieraad Hans Bots ... [et al.] ; eindred. Lisenka Fox, Wormer : Inmerc, 2005 (3 delen)

Uitgave in samenwerking met de Stichting Stadsgeschiedenis Nijmegen, ter gelegenheid van het 2000-jarig bestaan van Nijmegen

Aanvraagnummer: Lz 705

Plaatsingscode: 15.70.G07

Aanvraagnummer: 1289 b 66

Aanvraagnummer: BW 48540

Plaatsingscode: P2 G12

VITRINE 3

Smetius' plaats in de Republiek der Letteren

Citaat:

Ik neem graag mijn hoed af voor deze man die op het gebied van de oudheid zijn sporen verdiend heeft. / *Viro in studio Antiquitatum versatissimo ego lubens adsurgo.*

Antiquitates Neomagenses, pagina 128

Contacten met andere geleerden waren belangrijk in de Republiek der Letteren: het gaf aanzien en het zorgde voor een wetenschappelijke discussie. Contantijn Huygens en Johannes Pontanus hebben gedichten geschreven die Smetius als aanbeveling in *Oppidum Batavorum* opgenomen heeft. En Smetius jr. neemt in zijn catalogus dankbaar de onderzoeksresultaten van Cuperus met

betrekking tot het Harpocrates-beeldje over. Smetius sr. heeft veelvuldig gecorrespondeerd met andere oudheidkundigen. Achterkleinzoon In de Betouw heeft deze brieven uitgegeven.

In *Oppidum Batavorum* is een belangrijke rol weggelegd voor Julius (ook wel Claudius) Civilis. Deze Bataaf komt in opstand tegen de Romeinen. Als vrijheidsstrijder tegen vreemde overheersers krijgt hij een navolger: Willem van Oranje is de strijd tegen Spanje begonnen om de Nederlanden (weer) te bevrijden. Het frontispice van Pontanus' *Geschiedenis van Gelre* toont beide figuren als redders van de vrijheid van het vaderland, libertatis patriae vindices. Enkele jaren na het verschijnen van *Oppidum Batavorum* en van *Historia Gelrica* wordt er vrede gesloten.

Iohannis Smith oppidvm Batavorvm, seu Noviomagvm. : Liber singlaris .., Amstelodami
: ex typographeio Iohannis Blaev ... , 1644
Aanvraagnummer: OD c 39

Vertaling drempeldichten:

Op het betoog van de zeer edele en zeer geleerde
Oudheidkundige
I. Smithius,
Ter verdediging van Nijmegen als de Stad der Bataven¹

Als het dus mag, als 's mensen afkomst van Deucalion
Een waar verhaal, niet onbetrouw'b're fabel is,
Dan steeg bij dat proces uit vrucht'b're klei een man met tal
Van gemmen en met munten scherp van beeldenaar,
Verrassing der natuur, juweel bewaard uit oude tijd
En licht en lieveling van 't huidige geslacht.
Op één punt zijn Romeinen en Bataven in dispuut,
Aan wie van beiden hij toch wel zijn afkomst dankt:
Zag misschien Rome het eerst de wieg van deze boreling,
Of zag hij op Bataafse grond het levenslicht?
Dat na die somb're nacht, na eeuwen duisternis, wat tot
't Bataafs verleden hoort, in helder licht zich toont,
Bewijst dat een Bataaf van eed'le herkomst² stelling nam
Tegen Romeinse scharen, en hun veldheer werd,
Dat hij van Rome's krijgsmacht, van Bataafse legering
En stad, zo lang betwist, de zeek're plaats aanwees,
De keizerlijke³. Met een stijl die noch Hortensius,

¹ Huygens begint met de vermelding van de mythe van Deucalion, volgens welke de mens uit op aarde geworpen stenen ontstaan is, met andere woorden een aardse geboorte heeft. Daarop zinspeelt ook op het eind van het gedicht de uitdrukking 'zoon van de aarde' *terrae filius*, in het Latijn normalerwijs depreciërend voor iemand van onechte, onedele of onbekende geboorte, maar hier door Huygens veredeld in toepassing op Smetius, die als opgraver, met schatten van de oudheid omhangen, uit de aarde te voorschijn komt. Een ander motief is dat in de beschrijving van Smetius de figuur van Civilis doorschemert. Civilis was Bataaf, maar in zijn krijgsdienst tegelijk Romein. Die dubbele loyaliteit uit zich bij Smetius in zijn zorg voor de Romeinse oudheden in het land der Bataven.

² Bedoeld is Smetius, die in het vervolg veldheer der Bataven heet. Maar op de achtergrond staat Civilis, die in de Bataafse opstand streed tegen de Romeinen.

³ Bedoeld is Nijmegen, het *Oppidum Batavorum*, zoals de titel luidt van het werk van Smetius, waarin Nijmegen als

Noch Tullius in zuiverheid benaad'ren kon,
Houdt hij ons voor dat hij rasecht Romein was samen met
Romeinse manschap, die in hem haar veldheer eert.
Terwijl ze gretig vechten, d' uitslag zeer onzeker is,
- Wieg noemt zich Rome, en oorsprong eist 't Bataafse land -
Moet jij maar, Smithius, doen wat je doet en nog eens doen,
En zo herhaald' aanleiding zijn tot eed'le strijd.
En denk ook niet dat wat geboorte zonder vader lijkt
En zonder moeder, d' eer van de familie schendt.
Ruïnes luisterrijk zijn je verwanten; je gezel
Is vaak een broer die consul, soms die Caesar⁴ is.
Wijs af het adellijk blazoën waarmee je luister oogst:
Als *Zoon van d' Aarde* ben je hoger edelman.

Constanter⁵

Punt dicht van Johannes Isacius Pontanus
Op het kabinet
Van de eerwaarde en doorluchtige heer
Johannes Smethius,
Oudleerling, nu hooggeëerde vriend

't Is voorbeschikt dat met de naam van Smethius
Oudheid met veel zorg nagespeurd verbonden is.
Dat speuren was het werk van d' eerste Smethius⁶:
Aan hem dankt Rome en het volk van Romulus
Dat zij in deze tijd nog steeds bestaan, van jaar
Tot jaar, en wat aan jaren in de toekomst rest.

Je volgt die Smethius, niet minder Smethius:
Verleden tijd wordt heden; door je goede zorg
Wordt weer ons deel, en toont zich nog origineel,
Brons, zuilen, munten, en gesteent', en al
Wat in de schoot der aarde schuil ging, daar
Waar Nijmegen het hoofd ten hemel hoog verheft.

Illust're Smethius, wat is je loon, waarmee
Zal ons geslacht je danken? Is 't loon nog zo groot,
't Weegt nauw'lijks op: er blijft voorgoed een groot tekort.

Nijmegen in de Statenvergadering, 6 december 1634

keizerlijke stad verheerlijkt wordt. Sinds Karel de Grote zijn palts hier vestigde draagt Nijmegen ook wel de bijnaam 'Keizerstad'.

⁴ Bedoeld zijn consul- en keizermunten.

⁵ 'Constanter' (met standvastigheid) is de handtekening van Constantijn Huygens.

⁶ Bedoeld wordt hier Martinus Smetius.

Johannes Isacius Pontanus, Ioh. Isaci Pontani Historiæ Gelricæ libri XIV. : Deducta omnia ad ea usq(ue) tempora nostra, quibus firmata sub ordinibus respublica. / Præcedit, qui est liber primus, ducatus Gelriæ et comitatus Zvtphaniæ chorographica descriptio. Cum chartis geographicis (Historiæ Gelricæ libri XIV), Hardervici Gelrorvm : excudit Nicol. a Wieringen ...; svmptibvs Iohannis Iansonii ... Amsterodamensis, 1639

Aanvraagnummer: OD 805 a 2

Aanvraagnummer: OD 472 a 43

De opstand der 'Batavieren' / Hans Teitler, Hilversum : Verloren, 1998 [Verloren verleden; dl. 1]

Aanvraagnummer: 1267 c 170

Gisb. Cuperi Harpocrates, : sive explicatio imagunculae argenteae perantiquae; quae in figuram Harpocratis formata representat solem. : Ejusdem monumenta antiqua inedita ... Accedit Stephani Le Moine, Epistola de melanophoris Harpocrates, Trajecti ad Rhenum, : apud Franciscum Halma ... , 1687

Aanvraagnummer: OD 144 c 57

De fibulis antiquorum vestiariis in agro Neomagensium suburbano ad gallicam Vahalís ripam erutis / Cl. Salmasii, Jo. Fred. Gronovii, et Jo. Smetii ; epistolae ex autographis editae, Neomagi : e prelo Ahasueri van Goor ..., 1783

Aanvraagnummer: OD 825 c 42 nr.2

Aanvraagnummer: OD 195 c 86 nr.2

VITRINE 4

Opgravingen en moderne publicaties

Citaat:

Niemand zal zonder kennis van de oudheden de oude schrijvers begrijpen. / *Auctores Veteres nemo in Antiquitatibus hospes assequetur.*

Antiquitates Neomagenses, pagina 3

In de zeventiende eeuw werden de resten van de Romeinse gebouwen in Nijmegen opgegraven om de daarin verwerkte natuursteen als bouwmateriaal te hergebruiken; de gebruiksvoorwerpen waren bijkomstige vondsten. In later eeuwen werd er meer gericht naar deze voorwerpen gegraven en probeerde men de geschiedenis van Nijmegen aan te vullen.

Een romeinsch grafveld op den Hunnerberg te Nijmegen (uit den tijd van Tiberius - Nero) / door Willem Vermeulen, Amsterdam : Paris, 1932 [Bouwsteen voor een geschiedenis van Nijmegen ; 2]

Aanvraagnummer: 1081 c 19

Noviomagus, Romeins Nijmegen : nagelaten geschriften van M. P. M. Daniëls, in leven archivaris van Nijmegen / [met een voorw. van H. Brunsting], Nijmegen : De Gelderlander, 1955

Aanvraagnummer: OL.In c 3493

Plaatsingscode: OGA 1317/Nijmegen 2

(niet getoond) *Het grafveld van Nijmegen-Hatert : een begraafplaats uit de eerste drie eeuwen na Chr. op het platteland bij Noviomagus Batavorum* / door J.K. Haalebos ; met bijdragen van A.H.C. Ruys en J.R.A.M. Thijssen, Nijmegen : Provinciaal Museum G.M. Kam, 1990 [Beschrijving van de verzamelingen in het Provinciaal Museum G.M. Kam te Nijmegen ; 11]

Aanvraagnummer: Tz b 1189 nr.11

Aanvraagnummer: OL.In b 656

Plaatsingscode: OGA 1411 Nijmegen

Castra en canabae : opgravingen op het terrein van het voormalige Canisiuscollege te Nijmegen, 1987-1992 / J.K. Haalebos e.a, [Nijmegen : Numaga], 1993

Overdruk uit: Jaarboek Numaga ; 40, 1993, 7-43

Aanvraagnummer: OL.In 15885

Plaatsingscode: OGA 1317/Nijm.57

Graven op Mariënburg : archeologisch onderzoek in het centrum van Nijmegen / Harry van Enckevort en Jan Thijssen ; met bijdragen van Cees Brok ... [et al.], Nijmegen : Bureau Archeologie Gemeente Nijmegen, 2000 [Archeologische berichten Nijmegen. Monografieën, 4]

Aanvraagnummer: OL.In 16895

Plaatsingscode: OGA 1317/Nijmegen 64

(niet getoond) *Het grafveld van Noviomagus en de rijke graven van de stedelijke elite* / Annelies Koster, [S.l. : s.n.] 2010 (Proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen)

Aanvraagnummer: CB1 b 4021

Plaatsingscode: Leesplank Nederlandse geschiedenis - Oudheid (De Verdieping)

De objecten zijn hulpmiddelen bij opgravingen: troffel, meetlint en uitschuifbare baak. (GN)

VITRINE 5

Olielampjes

Citaat:

Maar het zou te ver voeren de vorm en kenmerken van elke lamp afzonderlijk te bespreken. Ik zal alleen de belangrijkste en zeldzaamste voorbeelden geven. / *Sed longum esset singlarum formas formarumque minutias exsequi: summa tantum aut rariora dabo genera.*

Antiquitates Neomagenses, pagina 102

Romeinse graven bevatten naast crematieresten veel grafgiften. De overledene kreeg deze voorwerpen mee op zijn reis naar het hiernamaals. Een olielampje hoorde bijna standaard tot de giften. Smetius schrijft dan ook dat hij er meer dan honderd heeft.

De meeste olielampen zijn van aardewerk en simpel van vorm. Met name de bronzen lampen zijn vaak bijzonder.

Johannes Smetius sr. (1590-1651); Johannes Smetius J.F. (1636-1704), *Antiquitates Neomagenses. Sive notitia rarissimarum rerum antiquarum*, / quas in veteri Batavorum oppido studiose comparavit Johannes Smetius, pater & filius .., Noviomagi Batavorum. : Ex Typograheio Regneri Smetii, 1678

Aanvraagnummer: OD 760 c 16

Aanvraagnummer: OD 20 c 70

Nymegen, de oude hoofdstad der Batavieren (...) / door H.K. Arkstée. Met printverbeeldingen. In 's-Gravenhage. : By Ottho en Pieter van Thol, 1738

Aanvraagnummer: OD 2 c 3

(niet getoond) Flavio Biondo, *Blondi Flavii Forliviensis De Roma triumphante libri decem* .. , Basel : Hieronymus Frobenius, Joannes Hervagius, Nicolaus Episcopius, 1531

Aanvraagnummer: P.Inc 72 nr. 1

Paulus Aringhus, *Roma subterranea novissima, : in qua post Antonivm Bosivm antesignanvm, Jo. Severanum Congreg. Oratorii presbyterum, et celebres alios scriptores antiqua christianorum ... describuntur, ac multiplici tum sacra, tum profana eruditione declarantur* / opera et studio Pauli Aringhi .., Coloniae & veneunt Luvvetiae Parisorum, : [s.n.], 1659

Aanvraagnummer: OD 509 a 5

Lampen aus Vindonissa : ein Beitrag zur Geschichte von Vindonissa und des antiken Beleuchtungswesens / von Siegfried Loeschcke, Zürich [etc.] : Baer, 1919

Aanvraagnummer: OL.In b 609

Plaatsingscode: OGA 3458/Vindonissa 1 (G.F.)

Aardewerken olielampjes (replica's) (particulier bezit)

VITRINE 6

Sicamberkoppen

Citaat:

Elk heeft een eigen vorm en gezicht maar ze kijken allemaal ernstig en streng, hebben een hoog voorhoofd en een lange baard, grote ogen en omhoog wijzende, grote oren. Het haar is op de kruin in een knoop samengebracht en de uiteinden van het haar hangen van het achterhoofd in de nek. / *Forma et facies singulis diversa, sed omnibus tetrica et severa est, frons alta, barba promissa, oculi grandes, auresque fere arrectae et capaces, capullus in nodum circa verticem ligatus conglobatur, extremitates eius pilorum occiput versus post-ventulae sparguntur.*

Antiquitates Neomagenses, pagina 70

Romeins bronzen vaatwerk werd vaak versierd. Een van de motieven werd gevormd koppen van satyrs en silenen, de begeleiders van wijngod Dionysos. Deze kopjes werden door Smetius geïdentificeerd als de hoofden van de Sicambers, de oorspronkelijke inwoners van het oosten van Nederland, en dus van Gelderland. Van de Sicambers en de Bataven is uit de klassieke literatuur namelijk bekend dat ze hun haar in een knot boven op hun hoofd droegen.

De afbeeldingen uit de vaderlandsche geschiedenissen van de negentiende eeuw zijn duidelijk gebaseerd op Smetius' foutieve interpretatie. Bovendien is de knot veranderd in een hoofddekseel. En de fascinatie voor de oudste bewoners van Nederland heeft in 2004 nog tot een grote tentoonstelling geleid.

Nymegen, de oude hoofdstad der Batavieren, : in dichtmaat beschreven, en met aantekeningen, de oudheden van de stad, en die van het quartier van Nymegen betreffende, opgeheldert / door H.K. Arkstée. Met printverbeeldingen. In 's-Gravenhage. : By Ottho en Pieter van Thol, 1738
Aanvraagnummer: OD 2 c 3

Aloude staat en geschiedenis des vaderlands / door G. Acker Stratingh
Dl. 1: De bodem en de wateren. Dl. 2: De bewoners. - 1e stuk: Vóór en onder de Romeinen. - 2e stuk: In en sedert het Frankische tijdvak, Groningen : R.J. Schierbeek, 1847-1852
Aanvraagnummer: 1294 c 78
Noot: AANW.: dl. 1-2 (in 3 bd)

Ons voorgeslacht : in zijn dagelyksch leven geschilderd / door W. J. Hofdijk ; met pltn., Haarlem : Kruseman, 1859-1864
Aanvraagnummer: SC.02 17 b 4
Aanvraagnummer: SC.02 180 b 7

Geschiedenis der Zeventien Nederlanden / door P.H. Witkamp
Dl. 1: De oudste geschiedenis der Nederlanden. - De geschiedenis van Holland, Zeeland, Amstel, Vlaanderen en Artois tot 1543. 370 houtgrav. , Arnhem [etc.] : Cohen, 1882
Aanvraagnummer: 122 b 2

De Bataven : verhalen van een verdwenen volk / [samenst. en red. Louis Swinkels], Amsterdam : De Bataafsche Leeuw; Nijmegen : Museum Het Valkhof, 2004
Uitg. ter begeleiding van de gelijknamige tentoonstelling gehouden in het Museum Het Valkhof, Nijmegen van 18 september 2004 t/m 9 januari 2005
Aanvraagnummer: 1261 b 193

Bronzen sicamberkop (replica) (particulier bezit)

VITRINE 7

Griekse en Latijnse bronnen

Citaat:

Je ziet wel, denk ik, lezer, dat ik in dit werk niets zomaar verzin en dat ik geen nieuwe theorie, al zal ze voor een leek misschien nieuw lijken, zonder bewijs of zonder een beroep op gezaghebbende auteurs naar voren breng. / *Vides puto, me nihil hic gratis comminisci, neque sententiam novam, tametsi imperitis forte nova videbitur, sine ratione vel authoribus in medium adferre.*

Oppidum Batavorum, pagina 150

Een passage bij een Romeinse of Griekse schrijver gold als gezaghebbend. Smetius strooit kwistig met citaten uit de klassieke oudheid om zijn betoog kracht bij te zetten. De citeerregels zijn vrijer dan tegenwoordig: vaak is een citaat een parafrase en niet zelden is maar een deel van het citaat gecursiveerd.

De kennis van de antieke literatuur was groot: zowel obscure schrijvers als gevestigde auteurs worden aangehaald, zowel Grieks als Latijn. En Smetius heeft ook de contemporaine en iets oudere boeken verwerkt.

Cornucopia linguae latinae. / N. Perottus, Venetië : Aldus Manutius, 1499

Aanvraagnummer: Inc 33

Opera P. Vergilii Maronis / D. Philippi Melanchtonis & aliorum doctissimorum virorum scholiis, annotationibus & novis argumentis illustrata, partim antehac, partim nunc primum publicatis ... ; cum rerum & verborum, necnon adagiorum ex ipso Vergilio collectorum indice duplici, quibus versuum proverbialium ex Erasmi explicationem inseruimus, Tiguri : in officina Froschoviana, 1587

Aanvraagnummer: OD 63 c 105

M. Val. Martialis epigrammaton libri XII. : Xeniorvm lib. I. Apophoretorum lib. I ... : Accessit geminus index Mvsarvm tironibus vtilissimus ... / Cvra & studio Matthaei Raderi Epigrammaton libri XII. Xeniorum lib. I. Apophoretorum lib. I, Ingolstadij : excudebat Adam Sartorius, 1599

Aanvraagnummer: OD 939 c 165

Appianou Alexandreōs Rōmaika = Appiani Alexandrini Romanorum historiarum ... / utrumque textum multis in locis emendavit, correxit & Henrici Stephani, Ac Doctorum quorundam Virorum Selectas Annotationes adjecit, Amstelodami, : ex officinâ Joh. Janssonii à Waesberge et Johannis Someren, 1670

Aanvraagnummer: OD 911 c 111

Jaarboeken en historien, ook zyn Germanië, en 't leeven van J. Agricola, / C. Cornelius Tacitus ; in 't Hollandtsch vertaalt door ... Pieter Corneliszoon Hooft .. , T'Amsterdam, : by Hendrik Boom, en de weduwe van Dirk Boom ... , 1684

Alle de wercken van C. Cornelius Tacitus, vertaelt door P.C. Hooft
Aanvraagnummer: OD 407 b 70

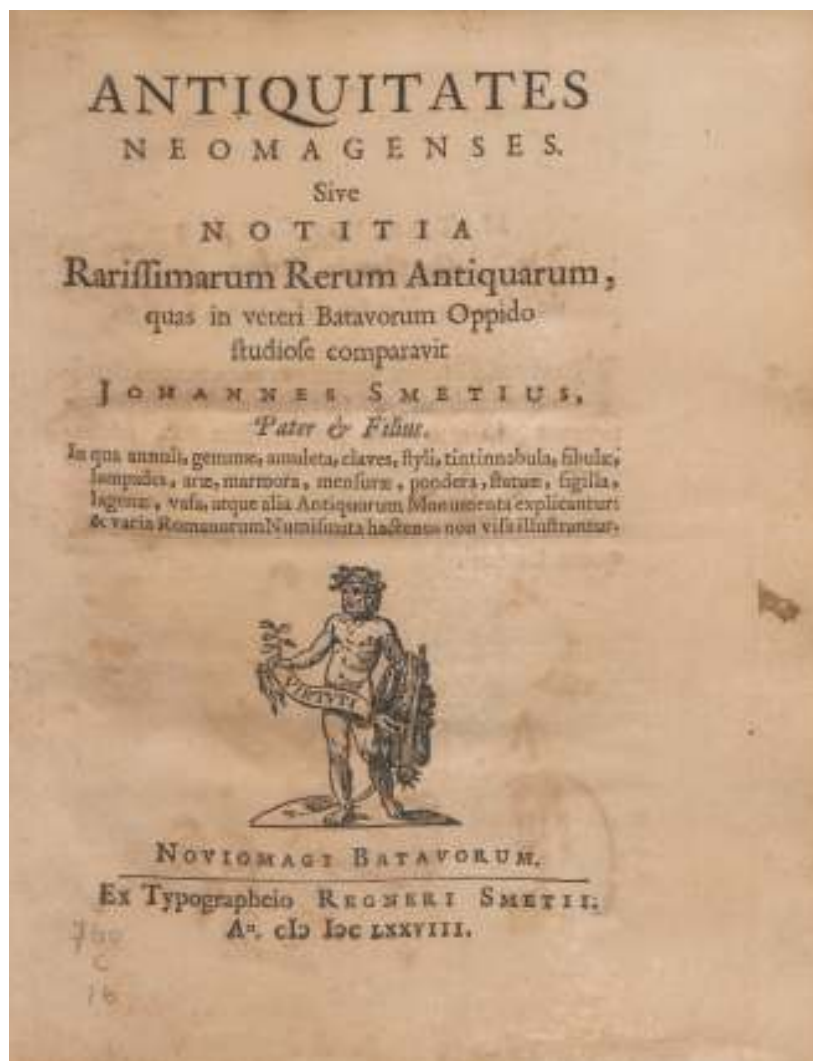
VITRINE 8

Gedrukt in Nijmegen

Citaat:

Terwijl de drukpers zich in het zweet werkt en de zetter zijn letters en eerdere zetsels bijeenvoegt, valt mij net op dit moment een soortgelijk steentje in handen. / *Dum praelum sudat & typographus sua grammata prioresque typos conjungit, opportune in meas manus incidit similis ... lapillus.*

Antiquitates Neomagenses, pagina 98

Antiquitates Neomagenses is gedrukt in Nijmegen. De drukker is Reinier Smetius, de jongere broer van de auteur ([zie afbeelding](#)). In Nijmegen waren meerdere drukkerijen. In deze vitrine is een aantal van die Nijmeegse drukken bijeengebracht. Het tentoongestelde werk van Cuspinianus is elders gedrukt, maar heeft onderdeel gevormd van de Nijmeegse Stadsbibliotheek in de 17^e eeuw (met dank aan mw. drs. E.F.M. Peters).

Antiquitates Neomagenses. Sive notitia rarissimarum rerum antiquarum, / quas in veteri Batavorum oppido studiose comparavit Johannes Smetius, pater & filius .., Noviomagi Batavorum. : Ex Typograheio Regneri Smetii, 1678

Aanvraagnummer: OD 760 c 16 ([afgebeeld](#))

Aanvraagnummer: OD 20 c 70

Le facecieux reveille-matin des esprits melancholiques, ou Le remede preservatif contre les tristes .., A Nymegue : de l'imprimerie de Regnier Smetius, 1678

Aanvraagnummer: OD 1241 d 7

Herstelde oudtheyt, ofte beschrijvinge van Batavia, wesende een gedeelte van't Hertoghdome Gelre ende Graafschap Hollandt. / Door Mr. Johan van Someren .., Tot Nymegen, : by Andries van Hoogenhuysen ... , 1657

Aanvraagnummer: OD 841 c 86

Synodale ordonnantien ende resolutieën / tot nut, dienst en gerief der kercken, onder de Chr. Synodus van 't Hertoghdome Gelre en graefschap Zutphen gehoorende ... / uytgegeven door Johannes Smetius .., Tot Nymegen, : by Abraham van Wesel ..., 1699

Aanvraagnummer: OD 874 c 69

Ioannis Cvspiniani De Caesaribvs atqve Impp. Romanis : opvs insigne: ab innumeris, quibus antea scatebat, mendis vindicatum / cum Wolphgangi Hvngeri annotationibus, quibus innumera cum huiusce auctoris, tum aliorum quoq; historicorum loca & restituuntur, & explicantur .., Francofvrti : typis Wechelianus apud Claudium Marnium & heredes Ioannis Aubrii, 1601

Aanvraagnummer: OD 170 a 5 nr.1

&

Ioannis Cvspiniani De consulibus Romanorum commentarii, ex optimis vetustissimisque auctoribus collecti ... / Nicolai Gerbelii in eosdem commentarios ad ornatiſſ. virum D. Ioannem Iacobvm Fvggervm praefatio .., Francofvrti : typis Wechelianus apud Claudium Marnium & Heredes Ioannis Aubrii, 1601

Aanvraagnummer: OD 170 a 5 nr.3 [convoluut]

VITRINE 9

Inscripties

De standaardwerken voor Latijnse inscripties waren in Smetius' tijd de boeken van Gruterus en van Martinus Smetius (geen familie). Het *Corpus Inscriptionum Latinarum* heeft deze functie overgenomen.

De grafzerk van de Aurelii met als vindplaats Nijmegen-Oost is nog steeds in Nijmegen.

Chronijk van de stad der Batavieren, : waar in, nevens de beschrijving van Nijmegen, de eerste oorsprong van deeze landen, de grijze oudheid dezer stad, de voortreffelijkheid van haare vrijheden en voorrechten, en de gedenkwaardigste gebeurtenissen, van de vroegste tijden af, kortelijk aangetoond worden / door Johannes Smetius. Uit de eigenhandige aantekeningen verbeterd en vermeerderd, voorts vervolgd tot den jare 1784, Te Nijmegen: bij A. van Goor ..., [1784]

Bevat ook: Tot opheldering der merkwaardige oude gedenkstukken van de Romeinen en Batavieren, om en aan de stad Nijmegen uit den grond gedolven, zijn bij den drukker dezès uitgegeven

Aanvraagnummer: OD 195 c 49 nr.1 (Kluis)

Noot: Doorschoten met de originele pentekeningen die Nijmegens stadsarchitect Jacob Hendrik van Suchtelen (1722-1787) voor deze uitgave vervaardigd heeft.

Inscriptionvm Romanarvm corpvs absolvtissimvm / ingenio & cura Jani Grvteri, auspiciis Ios. Scaligeri ac M. Velseri ; accedunt XXIV Scalegeri indices; item Notae Tyronis ac Senecae, nunquam antehac excusae Notae Romanorum veterum quibus litera verbum facit Tullii Tyronis, [Heidelbergae] : in bibliopolio Commeliano, 1616

Aanvraagnummer: OD 21 a 6

Inscriptionvm antiqvarvm quae passim per Europam, liber / [Martinus Smetius],[Lugduni Batavorum] : Ex officina Plantiniana, apud Franciscum Raphelengium, 1588

Aanvraagnummer: OD 18 a 7

Catalogus van het Museum van Oudheden te Nijmegen / door Th.H.A.J. Abeleven en A.M. van Voorthuisen, uitmakende de commissie ter verzekering eener goede bewaring van gedenkteekenen van geschiedenis en kunst, Nijmegen : Macdonald, 1889-1890

Oorspr. uitg.: 1864

Aanvraagnummer: 94 c 234

Inscriptiones trium Galliarum et Germaniarum latinae / ed. Otto Hirschfeld et Carolus Zangemeister

Pars I: (Fasc.1): Inscriptiones Aquitaniae et Lugudunensis / ed. Otto Hirschfeld - 1899.

Pars I: (Fasc.2): Inscriptiones Belgicae / edid. Otto Hirschfeld - 1904. Pars II: (Fasc.1):

Inscriptiones Germaniae Superioris / edid. Carolus Zangemeister - 1905. Pars II: (Fasc.2):

Inscriptiones Germaniae Inferioris / ed. Alfredus Domaszewski ; Miliaria Galliarum et

Germaniarum / ed. Th. Mommsen ... [et al.] - 1907. Pars III: Instrumentum domesticum (Fasc.1-2) / edid. Oscar Bohn - 1901-1906. Pars IV: Addenda ad partes primam et secundam / [edid. O. Hirschfeld et H. Finke]. - 1916. Pars V: Indices / [composuerunt I. Sztatolawek, H. Dessau]. - 1943. Pars VI: Signacula publicae laterculis impressa ex materia imprimis a Paulo Steiner collecta / auxiliante Joanne Volkmann ed. Ernestus Stein - 1933, Berolini : Reimer [etc.], 1899-1943 [Corpus Inscriptionum Latinarum ; 13]

Aanvraagnummer: OL.In a 6

Plaatsingscode: OL.L.Ep.001 nr.13 (Inscriptiekast)

VITRINE 10

Inscripties

Citaat:

...kan ik het niet laten toch de afzonderlijke letters uit te leggen. / ...non possum tamen committere quin litteras singulares exponam.

Antiquitates Neomagenses, pagina 97

Ook het altaar van Brato is tegenwoordig in Museum Het Valkhof: Smetius jr. heeft namelijk zijn grafstenen en altaren in het stadhuis van Nijmegen laten in metselen.

Inscripties hebben vaak ongebruikelijke tekens: letters worden gecombineerd. Omdat er voor deze tekens geen drukletter voorhanden was, is in elk exemplaar van de *Antiquitates Neomagenses* de inscriptie van Brato na de drukgang met pen aangevuld voor de combinaties ME en VE.

Lijsten met uitgeschreven, en vertaalde, afkortingen zijn onontbeerlijk om inscripties te lezen en te begrijpen. Ook nog in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw gebruikte men veel afkortingen in Latijnse correspondentie.

Excerpta romana : de bronnen der Romeinsche geschiedenis van Nederland / verz. en bew. door A.W. Byvanck, 's-Gravenhage : Nijhoff, 1931-1947 (3 delen) [Rijks geschiedkundige publicatiën. Grote serie ; 73, 81, 89]

2e dl., 2e afd. : Inscripties. - 1935.

Aanvraagnummer: Tz b 2231 nr.73, 81, 89

Aanvraagnummer: H.In.N 541

Aanvraagnummer: OL.In b 597

Plaatsingscode: OGA 1317/4

Catalogus van het Museum van Oudheden te Nijmegen / door Th.H.A.J. Abeleven en C.G.H. Bijleveld, uitmakende de Commissie ter Verzekering eener Goede Bewaring van Gedenkteeken van Geschiedenis en Kunst, Nijmegen : H.C.A. Thieme, 1895

Editie: 4e herz. en verm. dr

Aanvraagnummer: 528 c 44

Aanvraagnummer: K.In 1492

Plaatsingscode: 900 MUS Nijmegen (bijlage: BROCHURE)

Antiquitates Neomagenses. Sive notitia rarissimarum rerum antiquarum, / quas in veteri Batavorum oppido studiose comparavit Johannes Smetius, pater & filius .., Noviomagi Batavorum. : Ex Typograheio Regneri Smetii, 1678

Aanvraagnummer: OD 760 c 16

Aanvraagnummer: OD 20 c 70

Johannes In de Betouw, *Vertaaling en korte uitlegging van de opschriften op altaaren en gedenk-steenen der Romeinen, binnen en omtrent Nijmegen uitgegraven, en op het Raadhuis aldaar geplaatst*, Te Nijmegen, : bij A. van Goor, stads- en quartiersdrukker, 1787

Aanvraagnummer: OD 297 c 158

Aanvraagnummer: OD 991 c 23

Lexicon abbreviaturarum : Wörterbuch lateinischer und italienischer Abkürzungen wie sie in Urkunden und Handschriften besonders des Mittelalters gebräuchlich sind, dargestellt in über 14000 Holzschnittzeichen / von Adriano Cappelli, Leipzig : Weber, 1928 [Webers illustrierte Handbücher]

Aanvraagnummer: 710 c 58

Abkürzungen aus Personalschriften des XVI. bis XVIII. Jahrhunderts / bearb. von Rudolf Lenz, Uwe Bredehorn, Marek Winiarczyk, Stuttgart : Steiner, 2002 [Marburger Personalschriften-Forschungen ; Bd. 35]

Aanvraagnummer: Lz 247

Plaatsingscode: 01.29

VITRINE 11

Romeins vaatwerk en aardewerk

Citaat:

Ik heb zelf gezien - ik stond erbij - hoe stucwerk van muren met goed verwerkte kalk, schilderingen met de oorspronkelijke kleuren, vaatwerk, munten en bakstenen uit de grond werden gehaald. / *Vidi ipse parietum incrustationes, calce probe subacta, tenacissimis coloribus pictas, testas, nummos, lateres me adstante eici.*

Oppidum Batavorum, pagina 33

Smetius zegt in zijn catalogus dat hij ongeveer honderd stuks compleet vaatwerk heeft: het aantal scherven en stukjes is niet te tellen.

Bij opgravingen in de late negentiende en in de twintigste eeuw zijn ook de (rand)fragmenten van belang voor het opstellen van typologieën. De verslagen ervan zijn dan ook royaal voorzien van tekeningen. Omdat vaatwerk aan modes onderhevig is, en geen lang leven heeft, is het net als munten erg geschikt om te dateren.

Gefässkunde der vorrömischen, römischen und fränkischen Zeit in den Rheinlanden /
von Konstantin Koenen, Bonn : Hanstein, 1895

Aanvraagnummer: 1147 c 42

Töpfer und Fabriken verzierter Terra-Sigillata des ersten Jahrhunderts / von Robert
Knorr, Stuttgart : Kohlhammer, 1919

Aanvraagnummer: 62 c 307

Aanvraagnummer: OL.In c 2070

Plaatsingscode: OGA 3434/5

*De Belgische waar in Nijmegen : beschrijving van de verzameling van het museum G.M.
Kam te Nijmegen /* door J.H. Holwerda, [S.l. : s.n.], 1941

Uitgeg. in opdracht van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en
Cultuurbescherming

Aanvraagnummer: 364 b 35

(niet getoond) *Het in de pottenbakkerij van de Holdeurn gefabriceerde aardewerk uit de
Nijmeegsche grafvelden /* door J.H. Holwerda, Leiden : Brill, 1944 [Oudheidkundige
mededeelingen van Het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden. Nieuwe reeks,
Supplement, ISSN 0920-4776 ; 24]

Aanvraagnummer: Tz b 649 nr.44

Aanvraagnummer: OL.In b 252a

Plaatsingscode: OGA 1411/Nijmegen 1-3 (G.F.)

Aanvraagnummer: Tz b 9323 nr.24

(niet getoond) *Het grafveld onder Hees bij Nijmegen : een bijdrage tot de kennis
van Ulpia Noviomagus /* door H. Brunsting, Amsterdam : Noord-Hollandsche uitg. mij,
1937 [Archeologisch-historische bijdragen / Allard Pierson Stichting Universiteit van
Amsterdam ; 4]

Aanvraagnummer: Tz b 446 nr.4

Aanvraagnummer: OL.In b 377

Plaatsingscode: OGA 1317 Nijmegen

Aanvraagnummer: OL.In b 598

Plaatsingscode: OGA 1411/Nijmegen 1-2

*Gewoon aardewerk uit de romeinse legerplaats en de bijbehorende grafvelden te
Nijmegen /* door Petrus Johannes Joseph Stuart, Leiden : Brill, 1963

Aanvraagnummer: K.In 10340

Plaatsingscode: 500 ST Nijmegen

Aanvraagnummer: Diss.NM 1963:6

Aanvraagnummer: Tz b 11898 nr.6

Diverse objecten (MHV)

COLOFON

Deze gids behoort bij de tentoonstelling met publicaties van en over vader en zoon Smetius, door **Leo Nellissen** samengesteld voor de UB Nijmegen.

De tentoonstelling is gehouden in de benedenverdieping van de Centrale bibliotheek, Erasmuslaan 36, Nijmegen, van 5 april tot en met 5 juni 2011.

De opening werd verricht op dinsdag 5 april 2011 door mw. prof. Dolly Verhoeven, bijzonder hoogleraar Geschiedenis van Nijmegen, en Graham Jefcoate, MA, directeur UB.

Met dank aan Roel Hoek (Gemeente Nijmegen), aan mw. Els Peters (UB Nijmegen), en conservator Robert Arpots (UB Nijmegen).

Dank aan de Compagnie Tiengeboden voor het beschikbaarstellen van de dvd *Nijmegen, Stad der Bataven?* (2005).

Met speciale dank aan Louis Swinkels (Museum Het Valkhof, Nijmegen).

Teksten

Leo Nellissen

Redactie en opmaak

Léon Stapper

Afbeeldingen

UBN en MHV

Zie ook

www.ru.nl/ubn/nieuws/tentoonstellingen

© Universiteitsbibliotheek Nijmegen 2011